

Kirsti Ekonen ja Sanna Turoma

Kirjallisuushistoria, kaanon ja kansallinen identiteetti neuvostoajan jälkeisellä Venäjällä

Sotšin olympialaisten avajaisten ja päätösjuhlan perusteella kirjallisuushistorialla on venäläisille huomattava merkitys silloin, kun kansallista identiteettiä esitellään kansainväliselle yleisölle. Avajaisissa esitetyssä elokuvassa fiktiivinen lapsihahmo johdattaa yleisön Venäjän historiaan ja nykypäivään kyrillistä aakkostoa seuraten (*azbuka*, suom. aakkoset ja aapinen). Kirjallisen sivistyksen merkitystä visualisoi alussa kyrillisen kirjaimiston kehittäjinä tunnettujen munkkiveljesten Kyrilloksen ja Methodioksen ikoni. Suurmiesten tähdittämä kavalkadi painottui ennen muuta tieteilis-tekniisiin läpimurtoihin. Kulttuurisista saavutuksista mukaan pääsivät yksi säveltäjä (Tšaikovski), yksi baletti-imprensaario (Djagilev), yksi elokuvaohjaaja (Eisenštein), lastenkulttuurin edustajana animaatioelokuva (*Pikkusiili sumussa*), kolme kuvataiteilijaa (Malevitš, Kandinsky ja Chagall) sekä kokonaista viisi kirjailijaa (Dostojevski, Tolstoi, Tšehov, Nabokov ja Puškin). Päätösjuhlallisuudet painottivat kirjallisuuden merkitystä vyöryttämällä näyttämölle kirjallisuuskaanonin kulmakivet, joista viimeisimmäksi tämän esityksen perusteella ymmärretään Venäjällä tällä hetkellä Joseph Brodsky. Olympialaisten juhlallisuuksien tarkasteleminen identiteettipolitiikan näkökulmasta osoittaa kieleen perustuvan sivistyksen ja erityisesti venäjänkielisen kirjallisuuden tärkeän aseman. Juhlallisuudet olivat myös osoitus kaanonin tärkeästä merkityksestä kulttuuri-identiteetin rakentamiselle.

Tässä kirjoituksessa keskitymme kirjallisuuskaanonin, kirjallisuushistorian ja kansallisen identiteetin väliseen vuorovaikutukseen. Kirjoitus pohjautuu *Venäläisen kirjallisuuden historian* (2011) kirjoitus- ja toimitustyöhön. Venäläisen kirjallisuushistorian kirjoittaminen Neuvostoliiton jälkeisessä tilanteessa tarjosi mahdollisuuden tarkastella kaanonin ja kansallisen identiteetin kysymyksiä historiallisesti merkittävässä murrostilanteessa. Kirjallisuudella ja kulttuurilla yleensä on ollut huomattava rooli Neuvostoliiton ja Venäjän yhteiskuntakehityksessä, ja viimeisen 20 vuoden aikana Venäjällä on koettu tässäkin suhteessa valtava murros: kirjallisuuden tuottamisen reunaehdot, kulttuuri-instituutiot, kirjallisuuden infrastruktuuri, koko koulutussektori sekä kulttuurinen identiteetti ovat olleet jatkuvassa muutostilassa. On paikallaan kysyä, miten muutos näkyy kirjallisuushistorioissa ja kaanonien (uudelleen) muotoutumisessa.

Kirjallisuushistoriallinen narratiivi ei koskaan ole viaton, kuten Linda Hutcheon (2002, 6) muistuttaa, vaan siinä yhtyvät politiikan, tradition ja historian tulkinnat. Kirjallisuushistoriallinen narratiivi voi olla samanlaisen vallankäytön väline kuin mikä

tahansa historiallinen narratiivi. Sen kirjoittamista ohjaavat poliittiset intressit voidaan naamioida kasvatukselliseksi tai koulutukselliseksi päämääräksi. Kirjallisuushistoriat voidaan nähdä “vallan fiktioina”, kuten John Frow (1986, 122) kirjoittaa, mikä merkitsee sitä että ne voivat olla yhteiskunnallisen marginalisoinnin kanava tai, toisesta näkökulmasta katsottuna, ne voivat muuttua; kulttuuri- ja koulutusinstituutioiden avulla ylläpidetyt kaanonit ja kanonisoidut kirjallisuushistoriat voidaan kirjoittaa uudelleen silloin kun valta vaihtuu. Neuvostoliiton jälkeinen yhteiskuntatilanne Venäjällä on osoittanut jälkimmäisen todeksi. Neuvostovallan ja sen kulttuuri-instituutioiden murroksessa murtui myös niiden ylläpitämä kaanon. Myöskään kansallinen identiteetti ei ole kiveen piirretty, pysyvä eikä yksi, vaan se on enemmän prosessi. Tästä jos mistä kertoo neuvostoaajan jälkeinen venäläisen identiteetin kriisi. Kansallisen identiteetin murros näkyy monella tapaa venäjänkielisen kulttuurin käytänteissä. Se näkyy kielenkäytön, kulttuuri-instituutioiden, uskontojen ja myyttien tasolla; se näkyy venäjänkielisessä kulttuurin tuotannossa niin korkea- kuin populaarikulttuurissa, niin sana- kuin kuvataiteessa, niin elokuvassa kuin tv-ohjelmissa (ks. esim. Bassin & Kelly 2012; Billington 2004; Tolz 2001).

Moderni kirjallisuushistoriakäsitys ja sen institutionalisoituminen ajoittuu samaan hetkeen kuin kansallisuusajattelun synty (Hutcheon 2002, 4). Kenties juuri siksi kansakunnan ja kirjallisuuden kytkös nousee korostetusti esille kirjallisuuden historiaa käsiteltäessä. Toinen syy löytyy romaanilajin ja kansakunnan muotoutumisen välisestä dynamiikasta, sikäli kun uskoo Benedict Andersonin vaikutusvaltaiseen teesiin, jonka mukaan 1800-luvun painokapitalismin ajalla kirjoittamisen käytäntönä vakiintunut ja laajenevan lukijakunnan suosioon nousut romaanilaji oli merkittävä tekijä kollektiivisen kansakuntaidentiteetin muotoutumisessa. Romaani auttoi lukijaa kuvittelemaan yhteiseen kieleen ja yhteisiin kulttuurimyytteihin perustuvan yhteisön, jonka rajat olivat paljon laajemmat kuin hänen välitön ympäristönsä – kylä, provinssi, kaupunki (Anderson 1983).

Kirjallisuustieteen näkökulmasta Andersonin teos on ollut kenties vaikutusvaltaisin tutkimus siinä keskustelussa, jossa kansakunta-, kansallismielisyys- ja kansallisuus-käsitteitä on metodologisesti uudelleenarvioitu (vrt. Brook 1998, 6). Venäläiseen kontekstiin sovellettuna Andersonin ajattelu tarkoittaa sitä, että venäläinen identiteetti ymmärretään rakennelmana, jonka kansansadut, bylinoiden sankarit, ”suuren isänmaallisen sodan” muistomerkit, kirjallisuuden klassikot, neuvostoelokuvan suosikkikomedit, Venäjän lippu, vaakuna tai ylipäättänsä kaikki kulttuuriset tekstit tekevät näkyväksi. Nämä kulttuurin tuotteet – kirjallisuus yhtenä niistä – tekevät todeksi Venäjän ja ”venäläisyyden” abstraktiot ja luovat yhteisöllistä identiteettiä. (Franklin & Widdis 2004, 2.)

Erityisesti korkeakulttuurisella kirjallisuuskanoonilla on ollut suuri merkitys venäläisen kulttuuri- ja kansallisen identiteetin rakentumisessa. Samaan aikaan kun keskustelu Venäjän kansallisesta identiteetistä Euroopan ja Aasian välissä kiihtyi 1800-luvun

alkuvuosikymmeninä, Venäjä kävi aggressiivista valloitusotaa Kaukasian vuorilla. Juuri romantiikan Kaukasus-kirjallisuudella oli merkittävä rooli siinä, miten Venäjää luotiin sekä kansakuntana että imperiumina.¹Kansallisen ja imperiaalisen paradigman vuorovaikutus on ollut tärkeä osa venäläisen kulttuuri-identiteetin muotoutumista modernilla ajalla (ks. esim. Suny 2001). Sitä kuvastaa myös venäjän kielen kaksi ”venäläistä” merkitsevää sanaa, *russki* ja *rossijski*: ensimmäisen merkitykset liittyvät etnisyyteen, kieleen ja kulttuuriin, kun taas jälkimmäisen merkitykset viittaavat valtiolliseen ja geopolitiittiseen identiteettiin. Kansakunta rakentuu jaetun kielellisen, kulttuurisen, yhteiskunnallisen ja poliittisen kokemuksen kautta samalla, kun se voidaan ymmärtää myös paikkaan sidottujen suhteiden verkostona (Hutcheon 2002, 8). Kun paikallisuus tai geopolitiittinen tila pirstaloituu, kuten Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä tapahtui, syntyy uusia identiteetti- ja kielivähemmistöjä. Se tällä hetkellä ajankohtainen kysymys, johon tulevaisuuden venäläiset kirjallisuushistoriat joutuvat ottamaan kantaa, on entisten neuvostotasavaltojen venäläisten kielivähemmistöjen kirjallisuudet.

Kaanonista keskusteltaessa vastakkain ovat usein olleet sosiologisen näkemyksen edustajat, jotka lähestyvät kirjallisuutta instituutiona, ja toisaalta ne, jotka kiinnittävät huomion teosten esteettiseen arvoon tai sen havaitsemisen ja osoittamisen keinoihin. Kansallisuuden ja kansallisen identiteetin merkitys on jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka nykyisen kaanonkäsityksen juuret juontavat kansallisaatteen ja kansallisvaltioiden syntymisen aikoihin. (Kolbas 2001, 3, 16.)²Tässä kirjoituksessa tarkastelemme sitä, miten identiteetin sekä kirjallisuuskäsitteiden väliset kytkökset näkyvät viime vuosina kirjoitetuissa venäjänkielisissä kirjallisuushistorioissa.

Neuvostoajan jälkeisellä Venäjällä ei toistaiseksi ole julkaistu tutkimukseen nojaavaa ja venäjänkielisen tiedeyhteisön auktoriteettina pitämää venäläisen kirjallisuushistorian kokonaisuusnäkökulmaa. Tällaista virallisen aseman saavuttanutta teosta ei ole edes 1900-luvun kirjallisuudesta tai neuvostoajasta, johon ovat kohdistuneet suurimmat kaanonin uudelleen arvioimisen paineet. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kirjallisuushistoriallisia esityksiä olisi julkaistu. Useat näistä keskittyvät spesifisiin, lyhyihin ajanjaksoihin; esimerkkinä mainittakoon Stalinin ajan kirjallisuushistoriat tai useat 1900-luvun vaihdetta käsittelevät teokset. Kirjoituksessamme keskitymme kansallisen identiteetin ja kirjallisuushistorian väliseen vuorovaikutukseen analysoimalla kirjallisuushistoriallisia yleisesityksiä, korkeakoulujen kirjallisuuden opetuksessa käytettyjä kurssikirjoja, Venäjän opetus- ja tiedeministeriön kirjallisuuden opetusta ohjaavia opetussuunnitelmia sekä yleissivistävässä kouluopetuksessa käytettyjä kirjallisuushistorioita.

Anakronistinen identiteettiprojekti

Kirjallisuustieteellä ja erityisesti filologialla (*filologija*), joka Venäjällä edelleen ymmärretään nimenomaan venäläisen kirjallisuusteorian ja -historian tutkimuksena, oli valtion kontrolloimassa kirjallisuusinstituutiossa keskeinen rooli, ja sitä on pidetty jopa yhtenä

neuvostotieteen arvostetuimpana oppialana (Condee & Kupsan 2011, 317). Neuvostoliitossa tieteellisen eliitin tehtävä oli jäsentää ja muotoilla kirjallisuushistoriaa koskeva näkemys lukijakunnan käyttöön. Yhdessä puoluejohtoisuuden ja ohjailevan valtiovallan kanssa nämä näkemykset johtivat staattiseen, yksinkertaistettuun ja kyseenalaistamista kaihtavaan tapaan esittää venäläisen kirjallisuuden historia. 1960-luvulta lähtien Neuvostoliitossa kirjoitetut kirjallisuushistoriat tarjosivat lähestulkoon muuttumattoman kirjallisuuskanonin, jossa yksittäiset kirjailijat esiteltiin yhteiskunnallisessa kontekstissa, mikä neuvostotutkimuksessa tarkoitti luokkataistelun näkökulmaa.

Neuvostoliiton romahdus ja siihen liittyvä kansallisen identiteetin murros merkitsivät tiukasti määritellyn kirjallisuuskanonin ja sen auktoriteetin romahdusta. Länneä katsottuna kirjallisuuselämä oli asettunut ”normaaliin” asemaansa myös siinä mielessä, että markkinatalous muodosti nyt sen reunaehdot. Kirjallisuuden arvottamisen ja kirjallisuuskanonin näkökulmasta Venäjällä jouduttiin vastaavankaltaiseen tilanteeseen kuin lännessä 1960–80-luvuilla, jolloin kaanonit kyseenalaistettiin ensin akateemisessa keskustelussa ja sitten kulttuurin päävirrassa. Lännessä relativistinen kirjallisuuskäsitys ja sosiaaliin instituutioihin huomion kiinnittänyt tutkimus veivät pohjaa pysyvältä, niin sanottuihin esteettisiin arvoihin tukeutuvalta kaanonilta (Kolbas 2001). Venäjällä samaan johtivat lähinnä sisäpoliittiset muutokset, mutta kirjallisuuskäsitysten murrokseen Venäjällä vaikuttivat myös länneä tulleet poststrukturalistiset tutkimussuunnat.

Kirjallisuushistorian, sen tutkimuksen ja oppikirjojen kirjoittamisen näkökulmasta edellä kuvattu tilanne merkitsi sitä, että juuri kun Venäjällä tuli mahdolliseksi kirjoittaa historiaan valtava määrä ”uutta” aineistoa ja sen käsittelemiseksi oli tarjolla uusia metodologisia keinoja, kirjallisuudentutkijoilta hävisivät institutionaalinen infrastruktuuri, yleisö ja monilta myös työpaikat. Johtavissa kirjallisuuslehdissä käytiin jo vuonna 1988 keskustelua siitä, miten neuvostokirjallisuuden historiaa tulisi arvioida (ks. Menzel & Dubin 2011, 258), mutta toisin kuin olisi voinut olettaa, kirjallisuushistorian massiivista ja akateemisesti yhtenäistä uudelleenkirjoittamisprosessia ei tapahtunut. Yksittäisiä kirjallisuushistoriallisia esityksiä on toki ilmestynyt (ks. alla), mutta niissä ei voi havaita huomattavia metodologisten paradigmanmuutosten vaikutuksia. Suurimmat muutokset suhteessa neuvostoajan historioihin ovat koskeneet sitä, miten 1900-luvun fragmentaarista historiaa on jäsenneilty, miten Venäjän ulkopuolella kirjoitettuun kirjallisuuteen on suhtauduttu ja – tähän liittyen – minkälaista on ollut ”muistamisen” ja ”unohtamisen” politiikka.

Uutta kirjallisuuskanaonia ja kirjallisuushistoriallista narratiivia yritettiin Neuvostoliiton jälkeisinä vuosina hahmottaa ensin emigranttien kirjoittamien arvioiden avulla. 1990-luvulla Venäjällä julkaistiin muun muassa ruhtinas Dmitri Mirskin (engl. Mirsky) Lontoossa 1920-luvulla kirjoittama venäläisen kirjallisuuden historia. Mirskin teoksen julkaiseminen ja sen suosio kertoo siitä, että neuvostokäsityksen tilalle tarjoutui aluksi teoksia, joita lännessä oli alettu arvioida historiografisesta näkökulmasta.

Tämä liittyi myös muilla elämän aloilla havaittavaan pyrkimykseen palata aikaan ennen Neuvostoliittoa, esimerkiksi uskonnollisissa kysymyksissä ja sukupuolijärjestelmään liittyvissä arvoissa ja käytänteissä. Toisin sanoen tilanteessa, jossa identiteetin perusta eli Neuvostoliiton suurvalta-asema oli murentunut, tilalle löydettiin aineksia vallankumousta edeltäneestä kulttuurista ja uskonnosta.

Voidaankin sanoa, että neuvostoidentiteetin murentumisen jälkeinen kansallisen identiteetin uudelleenrakentuminen on ollut anakronistinen projekti. Neuvostoajan kasvattamille sukupolville kirjallisuushistorian kautta tarjoutui mahdollisuus rakentaa uutta identiteettiä 1800-luvun venäläiseen kirjallisuushistoriaan, kansalliseen kulttuuriin ja ortodoksiseen uskoon tukeutuen. Tätä anakronistista identiteettiprojektia ilmentävät kirjamarkkinoilla myös esimerkiksi klassikkoteosten vanhaa ortografiaa noudattavat laitokset ja kirkkoslaavia jäljittelevät kirjasimet. Samaan aikaan lännessä käyty keskustelu sukupuolen ja etnisyyden merkityksestä identiteetin rakentumisessa on tälle venäläiselle identiteettiprojektille vierasta.

Neuvostoajan jälkeinen kirjallisuushistoriallinen tutkimus

David Perkins (1993, 121) on jaotellut kirjallisuushistoriat ensyklopedisiin ja narratiivisiin. Neuvostoliiton jälkeisille kirjallisuushistoriallisille teoksille on tyypillistä ensyklopedinen esitystapa, mikä voi osin johtua siitä, että sen avulla on helppo esitellä lukijalle ennestään tuntemattomat kirjallisuuden tekijät, ja toisaalta, toisin kuin narratiivinen esitystapa, ensyklopedisuus ei edellytä historiallista kokonaisnäkemystä eikä metodologista valintaa. Ensyklopedisissa teoksissa vältetään kontekstualisointia ja sen mukanaan tuomaa näkökulman valintaa ja pitäydytään ikään kuin ideologiattomina; formalismin perintö yhdistyy objektiivisuuden ihanteeseen.

Uudella vuosituhanella on ilmestynyt useampiakin ensyklopedisia hakuteoksia.³ Ideologiattomuuden pyrkimys on tyypillistä yhtä kirjallisuuden ilmiötä tai yhtä kirjailijaa käsitteleville sanakirjoille, hakuteoksille ja kommentoiduille laitoksille. Poikkeuksiakin on, esimerkiksi Naum Leidermanin ja Mark Lipovetskin *Russkaja literatura XX veka* (1900-luvun venäläinen kirjallisuus), joka kattaa ajanjakson 1953–1990 ja erottuu muista sikäli, että se tarjoaa teosten tulkintoja. Tosin sekään ei laajene yhteiskunnalliseen kontekstualisointiin vaan pitäytyy strukturalistisessa hengessä kirjallisuuden ilmiöiden rajojen sisäpuolella.

Vielä on liian aikaista sanoa, miten käy 1990-luvulla kirjallisuudentutkijoita paljon puhuttaneelle postmodernille kirjallisuudelle kirjallisuuskanonin muotoutuessa uudelleen. Venäläisellä postmodernismilla, jota joskus kutsutaan myös ”underground-” tai ”toiseksi” kirjallisuudeksi, tarkoitetaan sitä kokeellista, epäkonventionaalista kirjallisuutta, joka Neuvostoliitossa löysi lukijansa joko *samizdat* tai *tamizdat* -kanavien kautta, mutta jota alettiin julkaista perestroikan myötä.⁴ Avantgarden ohella juuri postmodernistista kirjallisuutta pidetään usein sinä kirjoittamisen käytänteenä, joka kyseenalaisti

valtiollistamisen ja valtiovallan välikappaleena nähdyn kaanonin.⁵

Kun yritetään hahmottaa kirjallisuushistorian kirjoittamisen mahdollisia uusia narratiiveja, huomio kiinnittyy poststrukturalistisiin teorioihin ja lähestymistapoihin, jotka muotoutuivat aikanaan nimenomaan positivistisena pidettyä uskriteiikkiä ja strukturalismia vastaan ja jotka levisivät Venäjälle perestroikan aikana ja sen jälkeen. Miten Venäjällä tulevat esille esimerkiksi naistutkimus, sukupuolentutkimus ja jälkikolonialismi, jotka ovat muokanneet läntisiä kirjallisuushistorioita ja niihin vaikuttavia tieteenhistoriallisia perustuksia viime vuosikymmeninä voimakkaasti?

Naistutkimus läntisessä muodossaan tuli Venäjälle perestroikan myötä. Sekä Venäjällä että länsimaissa on 1990-luvulta alkaen tuotettu runsaasti uutta tietoa unohtetuista ja 1800-luvun kaanonista pois jätetyistä naiskirjailijoista.⁶ Lisäksi on julkaistu kirjallisuushistoriallisia tutkimuksia, jotka avaavat syitä naiskirjailijoiden ”unohtumiseen”.⁷ Tätä kaanonista unohdettua kirjallisuuden osaa ovat venäläiset tutkijat myös pyrkinneet saattamaan osaksi kouluopetusta.⁸ Yhtäkaikki naiskirjailijat näyttävät edelleen jäävän pois kaanonista, esimerkiksi 1990-luvun lopulla laaditut ja laajasti käytetyt koululaisille kirjoitetut kirjallisuushistoriat tai esimerkiksi ”Lasten tietosanakirja” (*Entsiklopedija dlja detej*) eivät 1800-lukua käsittelevässä osassa mainitse yhtään naiskirjailijaa. Tällä hetkellä näyttää siltä, että sama ”unohtumisen” logiikka koskee myös 1900-luvun naiskirjailijoita. Venäjällä naiskirjallisuus ja naistutkimus muodostavat edelleen erillisen saarekkeen kirjallisuushistorian kentässä.

GLBT-tutkimusta tehdään jatkuvasti sekä Venäjällä että Venäjän ulkopuolella, mutta tulevaisuuden kysymykseksi jää se, minkälaisen aseman se saa institutionalisoidussa kirjallisuushistoriassa. Niin kauan kuin ”ei-traditionaalsiin seksuaalisuhteisiin” liittyvän tiedon levittämistä rajoitetaan lailla, tällaisen kirjallisuushistorian julkaiseminen on käytännöllisesti katsoen mahdotonta.

Myös jälkikolonialistinen tutkimussuunta on jäänyt marginaaliseksi venäläisessä kirjallisuushistoriaa sivuavassa keskustelussa. Tästä marginaalisuudesta kertoo paljon se, että esimerkiksi Jevgeni Dobrenkon ja Galin Tihanovin toimittamassa, yhtä aikaa sekä venäjäksi että englanniksi ilmestyneessä *A History of Russian Literary Theory and Criticism*-teoksessa (*Istorija russkoi literaturnoi kritiki*, 2011), jonka kaksi viimeistä lukua käsittelevät 1980–2010-lukuja, ei jälkikolonialismia löydy asiansanahakemistosta. Jälkikolonialistinen tutkimus on venäläisen kirjallisuuden historian tutkimuksessa näkynyt selvemmin Venäjän ulkopuolella tehdyssä tutkimuksessa; tekijät ovat tosin usein olleet taustaltaan venäläisiä. Pioneerityö on Susan Laytonin *Russian Literature and Empire* (1994).⁹ Merkittävimmän jäljen tästä tutkimussuunnasta on venäläiseen keskusteluun jättänyt Aleksandr Erkindin teesi ”sisäisestä kolonisaatiosta” (*vnutrennjaja kolonizatsija*). Erkind (2011) katsoo Venäjän kulttuurihistorian uudelleenluennassaan, että kolonialisoidessaan ei-venäläisiä alueita ja kansoja Venäjän keisarikunta kolonialisoi myös venäläiset eli oman kansansa.

Korkeakoulujen oppikirjat

Tutkijoiden kirjoittamien kirjallisuushistoriallisten teosten lisäksi Venäjällä on julkaistu yliopistoja ja korkeakouluja varten tehtyjä oppikirjasarjoja.¹⁰ 1800-luvun kirjallisuuskäannon ei näissä ole juuri muuttunut mukaan otettujen kirjailijoiden osalta. Sen sijaan kontekstualisointi on vaihtunut luokkataistelun viitekehyksestä kansallis-ortodoksisen. 1900-luvun kirjallisuudesta puolestaan alkaa hahmottua kokonaan uusi käänne. Mukana on runsaasti Neuvostoliiton ulkopuolella kirjoitettua kirjallisuutta sekä neuvostoaikana vainottuja tai vaiennettuja tekijöitä, esimerkiksi Ivan Bunin, Vladimir Nabokov, Osip Mandelstam, Boris Pasternak ja Marina Tsvetajeva. Korkeakoulujen oppikirjoja tarkasteltaessa mielenkiinto kohdistuu myös niihin kirjailijoihin, joita ei edelleenkään mainita tai jotka ovat pudonneet pois. Pois pudonneiden joukossa on monia aikaisemmin tärkeitä pidettyjä neuvostokirjailijoita; esimerkiksi 1960-luvulla maineeseen nousseista Jevgeni Jevtušenkon merkitys on pieni ja Bella Ahmadulinan olematon. Kurssikirjojen tapa nimetä luvut kirjailijoiden mukaan vahvistaa mukaan valittujen kirjailijoiden kanonista asemaa.

Silmiinpistävää on se, että Anna Ahmatovaa ja Marina Tsvetajevaa lukuun ottamatta naiskirjailijoita ei esitellä korkeakouluopiskelijoille erillisissä luvuissa. Niin ikään avantgardistit (ml. futuristit) ja postmodernistit saavat hyvin vähän huomiota – ainakin verrattuna läntisiin kirjallisuushistorioihin. Arvot kyseenalaistaneita avantgardisteja perusteellisemmin käsitellään heitä edeltäneitä kirjallisia ryhmittymiä, kuten symbolismia ja akmeismia, sillä ne soveltuvat paremmin välittämään käsitystä kirjallisuuden henkisestä, hengellisestä ja eettisestä tehtävästä. Kaikille 1900-lukua käsitteleville oppikirjoille yhteistä on painottuminen vuosisadan alkupuoleen.

Korkeakoulujen uusimpien oppikirjojen antama kuva venäläisestä kirjallisuushistoriasta on melko yhdenmukainen. Ja koska muita yleisesityksiä koko kirjallisuushistoriasta ei ole saatavilla, nämä oppikirjat palvelevat myös laajempaa lukijakuntaa kasvattavasta ja toisinaan holhoavastakin asenteesta huolimatta. Jos Venäjällä tulevaisuudessa julkaistaan akateemiseen tutkimukseen nojaava kokonaisuus venäläisestä kirjallisuushistoriasta, on mielenkiintoista nähdä, nostetaanko siinä esiin samat nimet kuin oppikirjoissa vai laajeneeko käänne esittelemään neuvostokirjailijoita, naiskirjailijoita ja avantgardisteja.

Kirjallisuudenopetus yleissivistävässä koulussa

Venäjällä on käynnissä laaja keskustelu koulujen kirjallisuuden opetuksesta.¹¹ Muutoksessa ovat opetussuunnitelmat ja oppikirjat sekä kirjallisuuden oppiaineen merkitys ja asema. Opetussuunnitelmien muutos liittyy laajempaan koulutuspolitiikan uudistukseen, joka on koskenut koulutussektoria yleissivistävästä koulusta korkeakouluun. Kouluopetuksessa välittyy opetussuunnitelmiin perustuva käsitys kansallisesta

kirjallisuudesta, sen historiasta ja nykypäivästä, ja kouluissa toteutettavan kirjallisuuden merkitystä onkin vaikea yliarvioida suhteessa kaanonin ja kansallisen identiteetin vuorovaikutukseen.

Alempien luokkien opetussuunnitelmien muutoksessa uudet suunnitelmat korvasivat vuonna 2012 vuoden 2004 suunnitelmat. Ylempien luokkien uudet opetussuunnitelmat otetaan käyttöön vuodesta 2015 alkaen, ja ne ovat voimassa vuoteen 2021 asti (Soobštšeniže 2013). Kirjallisuuden opetuksen merkitys on uusissa suunnitelmissa vähentynyt siltä osin, että se ei enää ole pakollinen aine yleissivistävän koulun 11. luokan päätteeksi järjestettävässä valtakunnallisessa kokeessa. Koe otettiin kokeilumielessä käyttöön vuonna 2001, ja se toimii myös yliopistojen ja korkeakoulujen pääsykokeena. Sekä opetussuunnitelmia että päättökoetta koskevat muutokset ovat aiheuttaneet huolta erityisesti opettajien ja kirjallisuusalan ammattilaisten keskuudessa. Yhtäältä kritiikki on kohdistunut oppiaineelle asetettuihin uudenlaisiin tavoitteisiin, toisaalta siihen että kirjallisuuden opetuksen merkitys on vähentynyt.

Luokkien 1–4 opetussuunnitelmien mukaan kirjallisuuden opetuksen tulee tarjota tietoa kirjallisuuden historiasta ja välineitä sen lukemiseen ja analysoimiseen. Tämän lisäksi kirjallisuuden opetuksella on myös laajat yksilön kehittymistä ja kypsymistä edistävät tavoitteet.¹² Kommunikaatiotaitojen ja monikulttuurisuuden käsitteen omaksumisen lisäksi näitä ovat persoonallisuuden kehittyminen, humanistisen maailmankatsomuksen muodostuminen, kansallisen itsetuntemuksen (*natsionalnoje samopoznanije*) ja yleisvenäläisen kansallistunteen kehittyminen sekä isänmaallisuuden (*patriotizm*) kehittyminen. Kansallisen identiteetin rakentuminen on siis tärkeä tavoite. (Standart 2014.)

Kansallisen itsetuntemuksen kehittäminen ei opetussuunnitelmissa koske ainoastaan venäläisiä vaan myös muita Venäjän federaation alueella asuvia kansallisuuksia. Kirjallisuuden opetuksen tavoitteissa artikuloituu itse asiassa kahden kulttuuri-identiteetin yhtäaikainen muotoutuminen: tavoite on rakentaa yhtäältä venäläiskansallista identiteettiä (*russki*) ja toisaalta koko monikansalliseen valtioon kytkeytyvää yleisvenäläistä mutta niin ikään venäjänkielistä kulttuuri-identiteettiä (*rossijski*). Tämä muistuttaa kansallisen ja imperiaalisen välisestä dynamiikasta, johon venäläisen kansallisen identiteetin historiallisessa katsauksessa artikkelimme alussa viittasimme. Nähtäväksi jää, tuleeko venäläiskansallinen paradigma tulevaisuudessa murtumaan, eli tulevatko Venäjän federaation muunkieliset, esimerkiksi ugrilaiset kirjallisuudet päätymään tulevaisuuden kirjallisuushistorioihin.

Venäläisissä opetustavoitteissa mainitut kommunikatiivisuus, vuorovaikutustaidot ja monikulttuurisuus muistuttavat Suomen opetushallituksen asettamia vastaavia tavoitteita, mutta ero suomalaisiin opetussuunnitelmiin näkyy siinä, että Suomessa äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistavoitteissa kansallistunteen kehittämistä ei mainita. Suomessa kansallisen paradigman sijasta tavoitteet on artikuloitu ”yhteisöllisyyden” kehyksessä. (Opetussuunnitelma 2004.) Suomalaisiin oppimistavoitteisiin verrattuna venäläisten

oppisuunnitelmien tavoitteet vaikuttavat korostetun kansallismielisiltä.

Venäjän opetus- ja tiedeministeriö (*Ministerstvo obrazovanija i nauki RF*) hyväksyy kouluissa käytettävät oppikirjat. Katsaus oppikirjojen sisältöjä ohjailevaan kirjallisuus- ja aihelistaan konkretisoi käsitystä siitä, miten tavoitteisiin käytännössä pyritään. Seuraavan vertailun pohjana on käytetty neljää peruskoulun 11. luokalle tarkoitettua oppikirjaa, jotka ovat olleet käytössä 2008–2012.¹³ Lukuvuoden 2014–2015 oppikirjojen hyväksymisprosessi on parhaillaan käynnissä.

Kuten korkeakouluja varten kirjoitetuissa oppikirjoissa, myös koulukirjoissa edetään suurten kirjailijanimien mukaan. Nimien valinnassa on edetty selvästikin kansallisen identiteetin rakentumisen mielessä. Huomiota herättää Ivan Buninin näkyvä asema. Tämä Ranskaan emigroitunut kirjailija kuvasi Venäjää, joka hävisi vallankumouksen pyörteisiin. Neuvostokirjailijoista Aleksandr Tvardovski käsitellään kaikissa teoksissa; hän osallistui ja kuvasi ”Suurta isänmaallista sotaa” eli toista maailmansotaa yksinkertaisen ja samalla viisaan sotilaan Vasili Tjorkinin näkökulmasta. Toinen maailmansota – sen aiheuttamat kärsimykset ja Neuvostoliiton saavuttama voitto – muodostaa yhden kirjallisuushistoriaa jäsentävän narratiivin.

Naisten kirjoittamaa kirjallisuutta ei opeteta tulevillekaan sukupolville. Yhtä oppikirjaa lukuun ottamatta (jossa mainitaan emigranttikirjailija Teffin, pseud.) 1900-luvulta venäläisille koululaisille esitellään naiskirjailijoista ainoastaan Ahmatova ja Tsvetajeva. Samoin kuin korkeakoulujen oppikirjoissa, avantgarden kirjallisuutta käsitellään myös 11. luokan oppikirjoissa niukasti. Postmodernistitkaan eivät ole päässeet mukaan, eikä nykykirjallisuutta (perestroikan jälkeistä kirjallisuutta) muutenkaan juuri esitellä. Uusimmista kirjailijanimistä viimeisimpiä on vuonna 1996 kuollut Joseph Brodsky.

Neuvostoajan niin sanottu maaseutuproosa ja sen tekijät esitellään sen sijaan koululaisille perinpohjaisesti. Kansallisen identiteetin muodostumisen kannalta tämä on merkittävää: maaseutukirjallisuuden suosio ja siihen liitettyjen kirjailijoiden asema kulttuuripoliitikassa liittyy oleellisesti venäläisen kansallismielisyyden kehitykseen Neuvostoliitossa. On jopa katsottu, että juuri maaseutuproosa ja sen suosio tarjosivat perustan venäläisen kansallistunteen ja nationalismin kasvulle Neuvostoliitossa 1950-luvulta alkaen (Brudny 1998). Omana aikanaan maaseutuproosan edustajat vaikuttivat radikaaleilta; esimerkiksi Valentin Rasputin toi esille luonnonsuojelun näkökulmia ja puolusti maaseudun väestöä teollistamista ja luonnon hyväksikäyttöä vastaan. Nykyään Rasputin tunnetaan perivanhoillisena poliitikkona, joka haluaisi palauttaa 1800-luvun arvojärjestelmän. 1970-luvulla paluu vanhoihin arvoihin oli radikaalia, mutta nyt sama näyttää paluulta menneisyyteen, patriarkaalisten arvojen korostamiseen. Niihin kuuluvat sekä paternalistinen ohjaus että niin sanotut perinteiset perhearvot, jotka maaseutukirjailijat esittivät nimenomaan venäläisenä kansallisenä perinteenä.

Venäläisen yleissivistävän koulun opetussuunnitelmien ja käytössä olevien oppikirjojen valossa kirjallisuudenopetus ohjaa tulevia sukupolvia patriarkalaisuuteen,

uustraditionaalisuuteen ja isänmaallisuuteen. Sen sijaan esteettisesti kokeellinen ja kielellisesti leikittelevä tai toisaalta auktoriteetteja kyseenalaistava kirjallisuus on jätetty pois. Kirjallisuuden opetuksen uudet linjaukset ovat samansuuntaisia kuin historian opetuksen, jota varten parhaillaan kirjoitetaan uutta ”yhtenäistä” oppikirjaa.¹⁴

Opetussuunnitelmat laaditaan Venäjän koulutus- ja tiedeministeriön alaisuudessa, mutta ministeriön linjanvetoja on syytä tarkastella myös suhteessa Venäjän kulttuuriministeriön (*Ministerstvo kultury RF*) kulttuuripoliittiseen ohjelmaan. Tätä kirjoitettaessa on vielä varhaista analysoida sitä, miten vuonna 2013 julkistettu kulttuuriministeriön ohjelma ”Valtiollisen kulttuuripoliittikan perusteista” tulee suhteutumaan maan koulutuspolitiikkaan pitkällä tähtäimellä. Mutta huomionarvoista on se, että kulttuuriministeriön ohjelman kulttuurikäsitys on hyvin samanlainen kuin opetus- ja tiedeministeriön opetussuunnitelmien kirjallisuuskäsitys. Molemmat painottavat kulttuurin/kirjallisuuden merkitystä kansallisena arvona ja kansallisen omaehtoisuuden (*natsionalnaja samobytnost*) perustana sekä toisaalta monikansallisen valtion identiteettisen yhtenäisyyden muokkaajana.¹⁵

Lopuksi

Venäläinen kirjallisuuskäsitelmä on Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen muuttunut huomattavasti kaanoniin hyväksytyjen kirjailijanimien osalta. Kirjallisuushistoriaa on kirjoitettu uudestaan, ja Neuvostoliiton ulkopuolella kirjoitettu venäjänkielinen kirjallisuus eli emigranttikirjallisuus on saatettu osaksi kirjallisuushistoriallisia esityksiä. Metodologisesti kirjallisuushistorialliset esitykset ovat kuitenkin perinteisiä. Analysoimiemme materiaalien perusteella venäläinen kirjallisuuden historia nojaa edelleen hyvin traditionaaliseen kirjallisuuskäsitykseen: kirjallisuus on ennen muuta kirjoitettua, fiktiivistä korkeakirjallisuutta, jossa populaaria tai fiktion ja faktan rajoja rikkovia kirjoittamisen käytäntöjä ei juuri näy. Tutkimuskirjallisuudessa yhteiskunnallinen ja kontekstualisoiva tarkastelutapa ei ole kovin yleistä vaan mieluummin on pitäydytty ensyklopedisessä esitystavassa.

Koulujen ja korkeakoulujen oppikirjoissa kirjailijat esitellään usein kirjailijanimien mukaan jäsennehtynä historiallisissa ja uskonnollis-eettisissä kontekstissa. Esteettisiä ja yhteiskunnallisia arvoja kyseenalaistava kirjallisuus, kuten historiallinen avantgarde, jää vähemmälle huomiolle. Sen sijaan oppikirjoissa korostuu kirjallisuus, jonka esittelemisen tukee näkemystä kirjallisuuden tehtävästä henkisten, hengellisten sekä moraalisten arvojen ilmentäjänä ja tuottajana.

Etniset tai seksuaalisuuteen liittyvät identiteetit eivät saa ääntä uusissa kirjallisuushistorioissa. Toisin sanoen kirjailijavalintojen kautta mukaan on saatu se venäjänkielinen kirjallisuus, joka kirjoitettiin Neuvostoliiton ulkopuolella, mutta paljon siitä kirjallisuudesta, jota kirjoitettiin Neuvostoliiton rajojen sisällä, on edelleen kaanonin ulkopuolella. Erityisesti koulujen oppikirjoissa esitellään laajasti patriarkaalisia arvoja tukevaa miesten

kirjoittamaa maaseutuproosaa, kun taas naisten kirjallinen historia loistaa edelleen pois-
saolollaan sekä oppikirjoista että muista yleisesityksistä. Kirjallisuushistorian opetusta
näyttää ainakin tämän hetken näkökulmasta määrittävän sama patrioottinen identiteet-
tipolitiikka, joka on artikuloitu valtion kulttuuripolitiikan perusteissa.

Viitteet

¹ Kaukasian valloitusta kuvattiin matkakirjallisuudessa, seikkailuromaaneissa ja runoudessa
1700-luvun lopulta alkaen, mutta erityisen tärkeä alueesta tuli venäläisen romantiikan
kirjallisuudelle kansallirunoilija Aleksandr Puškinin johdolla (Layton 1994; Greenleaf 1994).
Neuvostojalla klassisen kirjallisuuden Kaukasia-kuva siirtyi sukupolvelta toiselle koulujen
kirjallisuusopetuksessa.

² Kaanondebatista ja siihen liittyvistä kirjallisuuskriitikoista ja teoksista ks. Kolbas (2001,
23–24). Alun perin mittatikkua merkitsevää sanaa (kr. *kanōn*) käytettiin antiikin aikana
viittaamaan muun muassa käsitykseen veistosten oikeista mittasuhteista. Kristillisessä
historiassa kaanonilla viitataan kirkolliskokousten tekemään pyhien tekstien valikoimaan.
Keskiajalla kaanon sai merkityksensä pedagogisena apuvälineenä; kaanoniin lukeutuvia teoksia
tuli opiskella ja jäljitellä.

³ P. A. Nikolajev (red.) 1989–. *Russkije pisateli 1800–1917*. 1–. Moskva: Sovetskaja
entsiklopedija; A. M. Pantšenko (red.) 1988. *Slovar russkih pisatelei XVII veka*. S.-Peterburg:
Nauka; N. N. Skatov (red.) 2005 *Russkaja literatura XX veka*. Moskva: Olma Press; Marija
Aksjonova (red.) 1999. *Entsiklopedija dlja detej: Russkaja literatura*. Moskva: Avanta+.

⁴ Esimerkiksi Dmitri Prigov, Vladimir Sorokin, Viktor Pelevin. Termeillä *samizdat* ja *tamizdat*
viitataan virallisten julkaisukanavien ulkopuolella – Neuvostoliitossa ja lännessä – levinneeseen
kirjallisuuteen.

⁵ Kukulkin & Lipovetski (2011, 294) väittävät, että keskustelu postmodernista kirjallisuudesta
toi esiin liberaalien kriitikkojen keskuudessa vallitsevat kaksi keskenään ristiriitaista
kulttuurikäsitystä. Toiset näkevät postmodernin kulttuurin hierarkkisena, perinteelle
rakentavana. Toiset puolestaan jatkuvasti hierarkioita vastaan taistelevana ilmiönä.

⁶ Marina Ledkovsky, Charlotte Rosenthal & Mary Zirin (eds) 1994. *A Dictionary of Russian
Women Writers*. Westport, CT: Greenwood Press; Catriona Kelly 1994. *A History of Russian
Women's Writing 1820-1992*. Oxford: Clarendon; Christina D. Tomei (ed.) 1999. *Russian
Women Writers*, 1–2. New York: Garland Publishing; Toby W. Clyman & Diana Greene (eds)
1994. *Women Writers in Russian Literature*. Westport, Conn: Greenwood Press.

⁷ Ks. esim. Kirsti Ekonen 2011. *Tvoret, subekt, ženščina*. Moskva: Novoje literaturnoje
obozrenije.

⁸ Esimerkiksi Tverin yliopistossa on julkaistu nimenomaan koulujen kirjallisuuden opetuksen
lisämateriaaliksi tarkoitettu teos *Russkije pisatelnyj pervoi poloviny XIX veka* (Venäläisiä
1800-luvun alkupuoliskon naiskirjailijoita), E. N. Stroganova (toim.), 2004.

⁹ Tämän tutkimussuunnan vaikutus näkyy Laytonin monografian lisäksi muun muassa
seuraavissa tutkimuksissa: Monika Greenleaf (1994); Harsha Ram 2003. *The Imperial Sublime*.
Madison: University of Wisconsin Press; Edyta Bojanowska 2007. *Nikolai Gogol: Between
Russian and Ukrainian Nationalism*. Cambridge: Harvard University Press; Katya Hokanson
2008. *Writing at Russia's Border*. Toronto: University of Toronto Press; Olga Maiorova 2010.
From the Shadow of Empire. Madison: University of Wisconsin Press; Sanna Turoma 2010.
Brodsky Abroad: Empire, Tourism, Nostalgia. Madison: University of Wisconsin Press.

¹⁰ Analyysimme perustuu seuraaviin teoksiin: V. V. Agenosov 2013. *Istorija russkoi literatury XX veka. Utšebnik dlja bakalavrov*. 1–2. Moskva: Jurajt; L. Aleksejeva 2005–2006. *Istorija russkoi literatury XX veka, 1–4*. Moskva: Vysšaja škola; V. I. Fjodorov 2003. *Istorija russkoi literatury. XVIII vek. Utšebnik dlja vuzov*. Moskva: Vldos; S. I. Kormilov et al. (red.) 1998. *Istorija russkoi literatury XX veka (20–90-e gody). Osnovnyje imena*. Moskva: MGU; V. I. Kulešov 1997. *Istorija russkoi literatury XIX veka*. Moskva: MGU; Ju. I. Mineralov 2007. *Istorija russkoi literatury XVIII veka*. Moskva: Vysšaja škola; G. L. Stepanjan 2010. *Istorija russkoi literatury XIX veka*, Moskva: Rossijski universitet družby narodov; V. A. Zaitsev & A. P. Gerasimenko 2006. *Istorija russkoi literatury vtoroi poloviny XX veka*. Moskva: Vysšaja škola.

¹¹ Keskustelua käydään opetusalan julkaisuissa, kuten esimerkiksi *Voprosy obrazovanija* (Koulutusalan kysymyksiä), ja kansainvälisissä konferensseissa, mutta myös yleisesti lehdistössä ja sosiaalisessa mediassa.

¹² Vrt. EU-maiden vastauksia kansallisen kirjallisuuden opetusta koskevaan kyselyyn: https://www.nfer.ac.uk/shadomx/apps/fms/fmsdownload.cfm?file_uuid=A981D4AF-C29E-AD4D-04C0-3715224EB1D0&siteName=nfer

¹³ V. P. Žuravljev (red.) 2012. *Literatura. 11 klass. Utšebnik v 2 tš*. 17-e izd. Moskva: Prosveštšeniije; T. F. Kurdjumova i dr. 2008. *Literatura. 11 klass. Utšebnik v 2 tš*. Moskva; Igor Suhih 2011. *Literatura. 11 klass. Utšebnik v 2 tš*. 4-e izd. Moskva; V. A. Tšalmajev & S. A. Zinin 2009. *Literatura. 11 klass. Utšebnik v 2 tš*. Moskva.

¹⁴ Venäjän opetus- ja tiedeministeriön hanke yhtenäisen historian oppikirjan laatimiseksi (<http://минобрнауки.рф/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/3442>) on edennyt suunnitelmaehdotuksen valmistumiseen <http://www.kommersant.ru/docs/2013/standart.pdf> (3.4.2014).

¹⁵ ”Uuden kulttuuripolitiikan” perusteisiin voi tutustua Venäjän kulttuuriministeriön virallisella sivustolla: <http://mkrf.ru/open-ministry/public-discussions/proekt-osnov-gosudarstvennoj-kulturnoj-politiki>.

Lähteet

- Aksjonova, Marija (red.) 1999. *Entskilopedija dlja detei. Russkaja literatura*. Moskva: Avanta+.
- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Bassin, Mark & Catriona Kelly (eds) 2012. *Soviet and Post-Soviet Identities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billington, James H. 2004. *Russia in Search of Itself*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Brandenberger, David 2002. *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brook, Thomas 1998. Placing Literature Written in English. Thomas Brook (ed.), *Literature and the Nation. Yearbook in Research in American and English Literature*, Vol. 14. Tübingen: Günther Narr Verlag, 1–31.
- Brooks, Jeffrey 1985. *When Russia Learned to Read. Literacy and Popular Literature 1861–1917*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Brower, Daniel R. & Edward J. Lazzerini (eds) 1997. *Russia's Orient. Imperial Borderlands and Peoples, 1700–1917*. Bloomington: Indiana University Press.
- Brudny, Yitzhak M. 1998. *Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Condee, Nancy & Eugeniia Kupsan 2011. Post-Soviet Literary Studies. The Rebirth of Academicism. Evgeny Dobrenko & Galin Tihanov (eds), *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 306–322.
- Ekonen, Kirsti & Sanna Turoma (toim.) 2011. *Venäläisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Etkind, Aleksandr 2011. *Internal Colonization. Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity.
- Frow, John 1986. *Marxism and Literary History*. Oxford: Blackwell.
- Franklin, Simon & Emma Widdis (eds) 2004. *National Identity in Russian Culture. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenleaf, Monika 1994. *Pushkin and Romantic Fashion. Fragment, Elegy, Orient, Irony*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hutcheon, Linda & Mario J. Valdés 2002. *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Kolbas, E. Dean 2001. *Critical Theory and the Literary Canon*. Boulder, CO: Westview Press.
- Kukulin, Ilja & Mark Lipovetski 2011. Post-Soviet Literary Criticism. Evgeny Dobrenko & Galin Tihanov (eds), *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 287–305.
- Layton, Susan 1994. *Russian Literature and Empire. Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leiderman, Naum & Mark Lipovetski 2008 (2003). *Russkaja literatura XX veka. 1950–1990-e gody*, 1–2. Moskva: Akademija.
- Menzel, Birgit & Boris Dubin 2011. Literary Criticism and the End of the Soviet System, 1985–1991. Evgeny Dobrenko & Galin Tihanov (eds), *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 250–268.
- Mirsky, Dmitri 1958 (1926, 1927). *A History of Russian Literature. From Its Beginnings to 1900*. New York: Vintage. (Venäjäksi: *Istorija russkoi literatury s drevnejših vremen po 1925 god, useita painoksia*)
- Opetussuunnitelma 2004. Äidinkieli ja kirjallisuus. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf (28.5.2014).
- Perkins, David 1993. *Is Literary History Possible?* Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.
- Soobštšeniye 2013. Informatsionnoje soobštšeniye o sodržanii literaturnogo obrazovanija v škole (Venäjän federaation opetus- ja tiedeministeriön tiedote kirjallisuuden opetuksen sisällöstä).” <http://xn--80abucjiihv9a.xn--p1ai/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/3008> (28.5.2014).
- Standart 2014. Federalnyi gosudarstvennyi obrazovatelnyi standart srednego (polnogo) obštšego obrazovanija (Venäjän federaation yleissivistävän keskikoulun valtakunnallinen opetussuunnitelma). http://xn--80abucjiihv9a.xn--p1ai/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/2365/%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%BB/736/12.05.17-%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7_413.pdf (28.5.2014).
- Suny, Ronald Grigor 2001. The Empire Strikes Out. Imperial Russia, “National” Identity, and Theories of Empire. Ronald Grigor Suny & Terry Martin (eds), *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press, 23–66.
- Tolz, Vera 2001. *Russia*. London: Arnold.